

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 KOVO 6 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 44(10)

ŠV. KAZIMIERAS – IR ELITUI, IR LIAUDŽIAI

Kovo 4-oji – Lietuvos globėjo šv. Kazimiero diena. Iškart po jos, visas tris dienas, Vilniuje šurmuliuos garsioji Kaziuko mugė. Berods, kunigas J. Sasnauskas rašė, kad gražu, kai šventojo diena švenčiama šitaip, šurmulingai, linksmi, tarp žmonių. Su riestainių rinkėmis, kepmos mėsos dūmu, armonišką muziką, nagingų amatininkų ir šiaip išradingų žmonių paroduodamais gaminiiais, užkrečiančia nuotaika. Tai liudija, kad Kazimieras – mūsų, paprastų žmonių, vadinamosios liaudies, šventasis, o ne koks amžiams sustingęs didvyris ant akmeninio žirgo.

Kažin ar būtų toks linksmumas, tokia nuotaika, pranašaujanti pavasarį, jei šv. Kazimieras būtų prieinamas tik išrinktiesiems, jeigu priklausytų aukštajam elitui – elitui be kabučių (nes į kabutes imamas „elitas“ liudija tik prasisiekėlius be kilmės). Istorija sako, kad Kazimieras kilęs iš garsios Gediminaičių dinastijos, Jogailos anūkas. Jo tėvai – Lietuvos ir Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis ir Austrijos kunigaikštė Elžbieta Habsburgaitė. Negana to, jaunas Kazimieras, būdamas trylikos metų, jau dalyvavo Lenkijos karo žygyje į Vengriją. Visai įtikėtina, kad dalyvavo ir kituose karo žygiuose. Taigi paraiška didvyrio įvaizdžiui tarsi yra. Ir negalima būtų neigti Kazimiero, kaip šventojo, didvyriškumo.

Tačiau koks tas didvyriškumas?.. Ko jis moko mus šiandien?..

Jaunas Lietuvos ir Lenkijos karalaitis Kazimieras, užuot pasirinkęs galią, įtaką ir prabangą, pasirinko maldą ir asketišką, paprastą gyvenimą. Kadangi taip pasielgė aukštos kilmės ir garbingos giminės asmuo, dažnam kyla nuostaba. Nors vargu ar tai turėtų stebinti – ar tik žmonės iš liaudies tampa atsiskyrėliais, asketais, šventaisiais?.. Vargu. Ir šventųjų istorijos liudija, kad tarp jų būta nemaža aukštakilmų, garbingos giminės žmonių. Taigi ir karalaitis Kazimieras – ne išimtis, o galbūt veikiau taisyklė.

Svarbiausias klausimas – kodėl karalaitis taip pasielgė? Koks buvo tokio poelgio motyvas?.. Garbėtroška?.. Šiandien daugelis žmonių pasiryžę padaryti viską, kad tik išgarsėtų. Bet dažniausiai į tai veda kitokie keliai, nei užsidarymas ir askezė. Galima būtų teigti, kad Kazimieras pasirinko vienišo maldininko kelią todėl, kad atidavė pirmenybę ne materialioms, o dvasinėms vertybėms, galbūt nepaneigdamas ir neišsižadėdamas pirmųjų, tačiau nelaikydamas jų žmogaus gyvenimo pagrindu. Juk žmogaus gyvenimo kokybė nebūtinai turi būti materiali, kaip dabar dažnai mums teigiama: kai tik ekonomika pakils, tai visiems bus gerai. Kažin ar taip jau ir bus. Sočiam žmogui dažnai nebereikia dvasinio maisto.

Prasminga tai, kad šv. Kazimieras paskelbtas Lietuvos jaunuomenės globėju. Šventojo pavyzdys turėtų liudyti mūsų jaunimui, koks svarbus gyvenimo prioritetų pasirinkimas, koks nepilnas ir nebrandus žmogaus gyvenimas būtų be šventumo, be altruizmo. Juk atsižadėdamas kai ko, nebūtinai esi nuskurdinamas. Galbūt atvirkščiai – praturtinamas. O mūsų juk niekas neverčia atsižadėti, pavyzdžiui, kokio daikto, jeigu jau jo reikia. Pavyzdžiui, man Kaziuko mugėje labai praverstų įsigyti gražų krepšį malkoms prie židinio sukrauti. Tačiau, irdamiesi pro gražiausia keramika, stikliniais dirbiniais, veltinio papuošalais, pyragais ir visokiomis kitokiomis gėrybėmis turtingus mugės stalus, nepamirškime, kad mums labiausiai reikia dvasinio maisto. Ir šv. Kazimieras kaskart, linksmame mugės šurmulyje, visiems mums – ir elitui, ir liaudžiai – tai patvirtina.

Petras Uola

Vytautas Kasiulis. Šv. Kazimieras.

LYG VESTŲ TĒVAS

Saugus visatos ritmas,
Žvaigždynų užtekėjimas –
Lyg vestų tėvas tikras
Per valandų švytėjimą.

Nestabdo ir neskubina,
Tik atima, tik duoda
Kančios pelenį dubenį,
Aukštų skliautų paguodą.

Ramybės tako uolektį
Po išminties tylėjimu,
Nerupią smiltį nuokalnėję
Išėiti – kaip atėjome – – –

Meilė Kudarauskaitė

Kitame numeryje:

- Laisvės žodžiai Lietuvai.
- Lietuvos rašytojų pėdsakai Šveicarijoje.
- In memoriam: Juozas Aputis.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Petras Uola. Šv. Kazimieras – ir elitui, ir liaudžiai.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Išeivių pranašumas II.
- 3-as psl. Eglė Juodvalkė. Kasnakt sapnuoju žuvusius partizanus...
- 4-as psl. Rapolas Miltienius. „Ir vis vien mane traukia sidabras...“
- 5-as psl. Asta Mikelevičiūtė. Ko nepamatys žiūrovai.
- 6-as psl. Virginija Paplauskienė. „Pasaka yra šventa tiesa...“
- 7-as psl. Perpetua Dumšienė. Po Tėviškės dangum.
- 8-as psl. Laurynas M. Petronis. Pristatytos „Istorijos apie Lietuvą“.

Užrašai iš Cape Cod: išeivija dar gyva II

Išeivių pranašumas

STASYS GOŠTAUTAS

Prieš keletą metų parašiau porą skilčių apie išeivijos pranašumą. Staiga pasipylė elektroniniai laišukai – ne su kritika ar su keiksmiais, bet – stebėtina – su žodžiais: „Ačiū, kad padėjote suprasti mano tėvus“. Iš pradžių išsigandau: ką aš čia tokio parašiau, kad man dėkoja? Bet paskui pamaniau: gal tikrai tame monotoniškame ir dažnai beprasmiškame gyvenime išeiviai (pabėgėliai) pasijuto gyvenę tikslingai. Ir štai jų vaikai, jau 60-mečiai, visą gyvenimą juos kritikavę, dabar juos pateisina ir net jais didžiuojasi. Reiškia, išeivija dar gyva.

Iš tikrųjų 65 metus išgyvenome ne savo laisvai pasirinktoje žemėje, bet ten, kur mus tėvai tempė bėgdami nuo bado, mirties ir vargo. Į Sibirą niekas nevažiavo atostogauti savo valia, tad mūsų tėvai pasirinkimo neturėjo. Buvo nelengva būti niekur, niekam nepriklausyti, būti niekam nereikalingu – tai išeivio definicija.

Mano tėvas, kuris per pirmąją sovietų okupaciją ištisus metus išsėdėjo Marijampolės kalėjime, jokiū būdu nenorėjo patirti to paties – būti ištremtas į Vorkutą. Kai važiavo per Lietuvos sieną, apsiverkė. Mano mama jį ramino, kad greitai grįšime, bet jis atsakė: „Ne, mes jau nebegrišim“. Daugelių pabėgėlių taip ir buvo – jie mirė, nepamatę laisvos Lietuvos, o kiti dar ir dabar nenori jos matyti.

Tarp tų pabėgėlių buvo visa grupė intelektualų, profesionalių medicinos daktarų, valdininkų ir mokytojų, jau nekalbant apie gausų skaičių poetų, rašytojų, dailininkų ir architektų. Kiekvienai valstybei patys reikalingiausi žmonės. Atvykę į milžinišką kraštą, be kalbos ir be profesinio pripažinimo pasijuto nereikalingi. Dirbo fabrikuose, vakarais rašė straipsnius, romanus, poeziją ir laisvino Lietuvą.

Nepaisant to, kodėl tiek mažai mūsų inteligentijos iškilo tarptautinėje arenoje? Gal ir dėl to, kad dauguma buvome pabėgėliai, ne emigrantai, ir dirbome, rašėme, tapėme Lietuvai arba tai mažai grupei, kuriai labai norėjome priklausyti. Su nedidelėmis išimtimis daugelis pabėgėlių pasirinko tai, kas jiems buvo svarbu. Dar būdami studentai, jie nusprendė būti lietuviais ir prisidėti ne tik prie naujo krašto kūrimo, bet – svarbiausia – dirbti Lietuvai.

Taip pasirinkti turėjome visi. Man buvo 14 metų, kai nusprendžiau būti lietuviu. Kiti nusprendė būti amerikiečiais ar ispanais ir rizikavo nieko nepasiekti. Bet kai kam tas pabėgėlio statusas išėjo į naudą. Davė progą subręsti ir pasireikšti ne tik tarp išeivijos, bet ir tarptautinėje plotmėje. Nors tuo pasinaudojusių buvo nedaug. Labai sunku būti kosmopolitu ir mylėti Lietuvą iš tolo. Bet buvo išimčių – kai kurie bandė įsijungti į bendrą savo naujos šalies darbą: Marija Gimbutienė, Algirdas J. Greimas, Jonas Mekas, Jurgis Mačiūnas, Vytautas Kavolis, Algis Avizienis, Arvydas Kliorė, Vytautas Vardys, Birutė Ciplijauskaitė, Birutė Galdikaitė... Galima būtų išvardinti dar tuziną.

Įdomus atvejis tų, kurie taip rimtai atsidėjo išeivijos darbui, kad nepasinaudojo proga tapti savo srities pirmūnais naujojoje šalyje. Geriausias pavyzdys – dr. Juozas Girnius ir Juozas Kapočius. Jų palikimu didžiuojamasi Lietuvoje, bet jis visai nežinomas egzilio krašte. Įdomu, kas būtų buvę, jeigu vietoje darbo Lietuvai jie būtų prisidėję prie naujo krašto vystymosi.

Kas būtų atsitikę išeivijos jaunimui, jeigu vietoje University of Illinois Urbana Campus arba

Bernardas Brazdžionis skaitydamas savo eiles per Poezijos vakaronę 1984 m. Jaunimo centre Čikagoje.

Jono Kuprio nuotr.

Chicago University jie būtų baigę – jeigu režimas būtų leidęs – Vilniaus universitetą? Tiesa, išaugino nedidelę grupę naujų politologų, ekonomistų, vieną kitą rašytoją, poetą ar vertėją, kurie galėjo rašyti angliškai. Algirdas Budrys ir Antanas Šileika – geri pavyzdžiai. Dabar staiga atsirado dar viena žvaigždė, iš naujųjų ateivių – Laimonas Briedis su puikia knyga „Vilnius City of Strangers“.

Pabėgėlis atsisako visko, bet nori išlaikyti nors savo pavardę ir kalbą, kurią mažai kas supranta. Visados stebėjauisi gausybe išeivijos poetų ir jų sunkia dalia. Niekas svetima kalba kuriančių poetų nevertina, nebent tai būtų R. M. Rilke, Cz. Miloszas arba Tomas Venclova (jo poezija, išversta į daugelį kalbų, iškelia jį kaip rimtą kandidatą Nobelio literatūros premijai). Visi kiti suspės būti užmiršti. Net mūsų dainiaus Bernardo Brazdžionio poezija liko nežinoma egzilio krašte: blogai išverstas poetas liko svetimas naujoje tėvynėje. Bet jam tai nebuvo svarbu, jis ir toliau liko geriausias išeivių dainius.

Eseistams, kritikams ir vertėjams visur toji amžinybė trumpesnė. Poetas yra žodžio kūrėjas, jam tinka tik gimtojo krašto kalba, tad jis automatiškai identifikuoja su savo gimtine ir net nesvajoja, kad gali būti kitaip. Jis kuria „veidu į Lietuvą“ ir tikisi būti priimtas savo gimtinėje, nes tik tada gali pretenduoti į universalų pripažinimą. Aišku, yra išimčių, Oskaras Milašius, Česlovas Miloszas ir Jurgis Baltrušaitis. Jie gimę buvusioje Lietuvos kunigaikštijoje, bet kūrė lenkų, prancūzų ir rusų kalba. Jie tapo dvigubais piliečiais – dvi valstybės juos priima ir laiko savais. Bet tai – išimties. Kaip neseniai sakė Salmanas Rushdis Cz. Miloszo pagerbime New Yorke: „Jis (Miloszas – red. past.) gimė Lietuvoje, rašė lenkiškai, bet yra Amerikos rašytojas.“

Niekada neįsivaizduosime Amerikos rašytojais Henriko Radausko ar Mariaus Katiliškio. Jie ne tik reikalingi Lietuvai, bet ir Lietuva reikalinga jų kūrybai.

Laisvoje Lietuvoje išeivija susilaukė daugiau įvertinimo negu bet kada svajoto. Lietuva priėmė ir įvertino išeivių literatūrą, išspausdino iš naujo beveik visų išeivijos rašytojų darbus ir parašė vieną kitą monografiją Vilniaus ar Vytauto Didžiojo universitetuose (dabar jau reikėtų pridėti – ir Klaipėdos, ir Šiaulių universitetuose...). Tai kur kas daugiau, negu jie svajoto, dirbdami fabrikuose arba skaldydami akmenis (man tai vis primindavo Kazys Bradūnas). Aišku, dauguma jų nesulaukė tarptautinio pripažinimo. Bet ką reiškia pasaulio pripažinimas, palyginus su savo draugų ir savo tautos pagerbimu? Kaip sakydavo Gabrielis García

Márquezas, „aš rašau tam, kad mano draugai mane skaitytų“. Paverskime draugus tėvynainiais ir gausime išeivijos gyvastingumo priežastį.

Tuo tarpu išeivija gali didžiuotis savo darbais ir pasiekimais, tai surašyta ir knygose. Reikia stebėtis, kaip Lietuva skubėjo priimti ir pagerbti išeivius. Dar ir šiandien jie turi balsą kultūriniame ir politiniame gyvenime. „Dipukai“ niekada nesvajoto, kad atsikūrusi Lietuva taip aukštai įvertins jų vargą. Žinoma, su 25 000 išeivių išbėgo pati kūrybingiausia tautos dalis. Kiek ji prisidėjo prie Lietuvos išsilaikymo, turbūt niekada nesužinosime, bet faktas, kad ji gyva ir nemažai prisidėjo prie šalies Atgimimo. Kai mūsų reikėjo, mes ten buvome ir kiek galėjome, tiek padėjome. □

Jonas Mekas 1972 m. filmuoja Central parke, NY.

EGLĖ JUODVALKĖ.**Kasnakt sapnuoju žuvusius partizanus ...**

●
 einu ieškoti tėvo
 Panevėžy
 fabrikas aidi tuščias
 tėvo dviračio
 nėra ant jo stalo buhalterio
 stalo spindi cukraus
 žiupsnys grūdai
 koridoriuose ant laiptų
 laukuose miškuose

Į dvi duobes sumesti
 vyrai braukiu žemės
 nuo veido veido veido
 veido mano kojos supančiotos
 rankos pagaliai akys
 žlibos paskutiniojo delnas
 šiltas mano veidas pusiau juodas
 pusiau
 baltas

važiuome su tėvu su
 direktorium porai dienų
 į kitą pasaulį reikalais
 trise palikom portfelius
 su lašiniais duona
 drabužiais ar jis žinojo
 ko neris sugrįžęs imu
 jo ranką tempiu per kapus
 žemyną vandenyną
 įsikibusi į švelnią plačią
 plaštaką skubėk man
 reikia gimti

●
 apstatau tave akmenimis
 koncertais
 festivaliais
 opera teatru šokiu
 juosiu piliakalnius merkais
 dubysom nemunais nerim
 išdabinu alyvų kekėmis
 kaštonų žvakėmis
 vyšnių obuolių kriaušių
 birželio gegužės žiedais
 dunda kitų šalių paskolinti
 perkūnai einu šlapiomis metų
 gatvėmis po pažastim pakišusi
 tai netaisyklingą lietsargį
 tai skėtį

saugau kiekvieną
 lašą besikeičiančios gamtos
 krentantį tūkstantmečius ant
 naujo grindinio senųjų akmenų
 šimtmečius nedžiūvantį
 ąžuolo šaltinėliams tekant
 tekant iš kairės į
 dešinę iš akies į

akį nesibaigiančia srove per
 plikus veido laukus
 tūkstančius metų gyvavai
 vėl ir vėl kol gamtos
 dievai pasuko ratą

kita
 linkme ir pirmasis kitas
 krito pakirstas baimės pirmasis
 pergamento lapas subraškejo
 kito Dievo tarnai rašė apie
 tave saulėje
 lietingoje gamtoje
 ne bičių dūzgimu ne
 plunksnos tingiu kritimu ne
 ugnies liežuvėliais
 pelenais vėjyje
 krūptelėjai ėmei
 skaičiuoti
 iki dabar teatras festivaliai

plaunu saule rankas
 spindulių dryžiais kylu
 iki paukščių takų
 renku dulkes žarijas pelenus
 liepsnoja
 pirštai širdis

●
 kasnakt sapnuoju
 žuvusius partizanus
 atidengtom kankinimams
 krūtinėm

veidais parengtais
 spjūviamis

šilta širdis
 ant virpančio egliašakio
 tebeplaka
 sulėtėjusiu tempu

nukirsti pirštai
 boluoja retėjančioje
 tankmėje
 kraujo rožės žydi
 prie nuogų kojų

šaltą rudens rytą
 krenta surūdiję lapai

pabundu kartodama
 Deksnys
 Markulis
 Kubilinskas
 Kalytis

stribas
 išgama
 parsidavėlis
 išdavikas

kasnakt sapnuoju

●
 tik vaike gėdos man
 nepadaryk graudeno
 tik gėdos man nepadaryk

po priesaikos nebegalvoju
 apie mirtį ji ėjo koja kojon su
 mumis priešams mirtis
 sau ir draugams žūtis
 sužalotais veidais
 neišsiduoti gyvai patekus
 į priešo rankas

neišdaviau kovojančių
 aidėjo tėvo žodžiai
 suėmę tardė
 spardė ištrėmė tylėjau

baisiausia buvo vienuma
 amžina tamsa be miego
 amžina šviesa be miego
 mažiau apie kovotojų savybes
 kartojau žodį laisvė

ne tėve
 gėdos tau nepadariau

●
 teliko nuotraukos
 nepažintų išniekintų
 lavonų
 Kiekvienas rinkosi į
 žalią mišką kelią

nuo nužudytųjų stribai
 nutraukdavo kareivinius
 batus
 nuotraukos srūva
 krauju nuogos kojos
 sniege

turgaus aikštė

„Ir vis vien mane traukia sidabras..“

RAPOLAS MILTIENIUS

Poezijos spektaklis laikais, kai poezijos beveik niekas neskaityto, kai nebesuprantama jos potekstė – ką tai galėtų reikšti?.. Gal įspėjimą, kad reikia iš naujo mokytis skaityti?.. Išsiaiškinti, kas per diegas yra toji potekstė?.. Rolando Kazlo monospektaklis „Geležis ir sidabras“ pagal Vlado Šimkaus poeziją Vilniaus „Lėlės“ teatre ne tik iškėlė šiuos klausimus, bet ir atskleidė tas tiesas, kurias visi žinojome, bet jau buvome primiršę. Viena iš jų – kad juokas labai arti ašarų... ir kad mes visi labai išsiilgę tokio juoko, o ne to, kurį mums perša televizija, kai reikia juoktis pagal nuorodas, iš nejuokingų, bet neva šmaikščių situacijų, ir visiškai nesvarbu, ar tai būtų koks lietuviškas „humoro“ šou, ar amerikietiškas... Apskritai žodis „humoras“ šiandien toks populiarus, kad iš vartosenos iškrito „satyra“, „groteskas“, „parodija“, „ironija“... Viskas neva juokinga, bet iš esmės – groteskiška. O groteskas – veikiau baisokas, nei juokingas.

Užtat „Geležis ir sidabras“ dar kartą paliudijo, koks turėtų būti humoras – ne sukurtas pagal situaciją ar „iš reikalo“, o kylantis iš pačios gyvenimo gėlmės, iš lyrinės žmogaus prigimties. Lietuviai iš esmės yra humoro jausmą turintys žmonės, visa bėda ta, kad per daug įsiverkę pamiršta nusijuokti. Arba atvirkščiai – juokiasi tiek, kad tas juokas pasidaro nebeskanus. Rolando Kazlo monospektaklis stebėtinai gražiai išsiviruoja tarp šių dviejų subtilių, viena kitą perklojančių linijų – juoko ir ašarų. Žinoma, didelį palengvinimą tam suteikia pati Vlado Šimkaus poezija – tikras lietuvių lyrikos brangakmenis taip meistriškai apšlifuoti briaunomis, kad lūžtanti poezijos šviesa sukuria reto įtaigumo vaizdą. Lyrikas iš prigimties, Šimkus sugebėdavo „nenušlyrinti“, sustoti ties riba, už kurios pasideda dejavimas, rankų gražymas ir skaitytojo kankinimas. Žiūrint spektaklį, tą patį galima taikyti ir Rolandui Kazlui: niekur jis nepasirodė be reikalo patetiškas, nevirkdė pagyvenusių moteriškių poetinėmis grožybėmis. Seniai bemačiau spektaklį, tokį tikrą ir gryną savo išraiška, be sugalvotų „gražių“ situacijų ir orui, o ne žiūrovui skirtų monologų.

Pasak profesionalių teatro kritikų, spektakliui vietomis pritrūkdavo tempo, sušlubuodavo ritmas. Tačiau aš – tik paprastas žiūrovas, taigi man nė motais tas kritikų peikiamas tempas. Man svarbiausia – klausytis įtaigiai skaitomos geros poezijos, užtat labai gražu, kai komiškas intonacijas keičia lyrinės, netgi – rūšios, ir pasakui, staiga – vėl humoristinės. Smagiai nuteikė pati spektaklio pradžia, kai Kazlas, toks žmogelis, „trečias nuo gastronomo“ (šitą kalambūrą supras tik mano kartos „homo sovieticus“), su kepure ir aprintu portfeliu užlipęs į sceną iš salės, nusilenkia ir taria: „Labą dieną! Paskaitos tema / Šiuolaikinė nervų sistema“... Taip pasideda vienas Šimkaus eilėraščių. Toliau eina dar keli, juokingi, iš „Bičių pabėgėlių“, satyrinio poeto rinkinio. Salei „sušilus“, net nepastebėjau, kaip linksmas eilėraščių eilutes pakeitė lyrinės – sunku būtų pasakyti, kad liūdno, veikiau – graudžiai linksmos ar atvirkščiai. Čia ir kasdienybė, ir meilė, ir vienatvė, ir – poezijos menas, tarnaujantis tada dar ne vartotojiškai, o teisingiausiai iš visų pasaulio

Rolandas Kazlas monospektaklyje „Geležis ir sidabras“.

ideologijų... Ir kūryba – kai jai keliami itin aukšti ir teisingi reikalavimai, modernumo ir aktualumo siekiai, formos ir turinio naujovės – Šimkus ir čia turėjo savo originalų požiūrį („parašiau aš turinį be formos / ir be formos porą turinių“...).

Spektaklio metu būta tokių atpažinimo aki-

mirkų, kai pasidarydavo šilta širdy – pavyzdžiui, vakaras prie stalo, įsijungus „govorilką“ (vadina- mąjį radijo tašką), arba kai aktorius, skaitydamas eilėraščių apie sūnų, ima mažyčius baltus batukus ir valo juos dantų šepetuku, išspaudęs ant jo pas- tos iš tūbelės... Šiuolaikiniam jaunam žmogui tai

visiškai nesuprantamas dalykas – ne- bent vyresnieji paaiškintų, kad soviet- mečiu balti batukai taip ir būdavo va- lomi, nes nebuvo tokio tepalo tokiems batams valyti... Daktai spektaklio metu naudojami taupiai ir kukliai, netgi, sakyčiau, asketiškai, bet tai ir sukuria ypatingą, nemeluojančią, au- tentišką aplinką ir nuotaiką. Stalas, pora kėdžių, stalinė lempa, puodeliai, portfelis – ne tik pagrindinis rekvizi- tas, bet ir poezijos objektai. „Nuo am- žių vakare už stalo – dviese. / Kaip angelas naminis lempa tvieskia./ Ap- gaubki, angele, šviesa švaria / ir saugo- ki du žmones vakare“... Kodėl gi sta- linė lempa negali būti angelas, suarti- nantis du žmones?.. Du puodeliai – kažkas panašaus į Komuniją?.. Juk po- etas kalba apie laiką, kuomet poezi- jos potekstėje reikėdavo užkoduoti la- bai svarbius, sakralius dalykus pakan- kamai paprastais vaizdiniais... Kai ša- lia tilpdavo ir trapus, jautrus, ir „kie- tas“, negailestingą laiką liudijantis įvaizdis („... laša nuo medžių ir nuo vie- lų“, „vyturyr nuo saulės juodas“ ir kt.).

Po spektaklio girdėjau vienos jaunos menų kritikės klausimą – tai kas per vienas tas Šimkus, ar jis buvo taip pamirštas, kad dabar reikėjo rea- bilituoti?.. Klausimas kelia šypsni, nes Vladui Šimkui reabilitacijos tik- rai vargu ar reikia. Kaip poetas, jis tikrai niekada nebuvo pamirštas – nei kolegų, nei ištikimų skaitytojų ra- to. Literatūros kritikų laikomas „ty- liuoju modernistu“, jis įsitvirtino ša- lia Juditos Vaičiūnaitės, Tomo Venc- lovos, Jono Juškaičio, Sigito Gedos, Vytauto P. Bložės, M. Martinaičio. Ir, kaip rašo literatūrologė Dalia Sat- kauskytė, V. Šimkaus poezija „per- žengė savo laiko ir erdvės – sovietme- čio, kada buvo rašyti, ir sovietinės Lie- tuvos, kurios socialinis ir kultūrinis kontekstas į tą poeziją yra įsispaudęs, – ribas.“ Tačiau sovietmetis kaip kon- kreti poetinė realybė yra neatsiejama poeto poetinės realybės dalis. Ir dide- lei daliai mūsų. Su graudžiai linksmais laikmečio atpažinimo ženklais. Kai dominuoja geležis, bet traukia – si- dabras... □

GELEŽIS IR SIDABRAS

Geležim išakėjom
ir sėjom dirvas – geležim.
Ties krūva geležies –
apdegusios, baugiai rantytos –
kepures nusiėmę, tylėjom ilgai.
Ir kažin,
ar galėsime greitai pietaut ir miegot be rapyros.

Mes išmokome keršyt
ir gintis, ir pult –
nuo mažens.

Bet sušvinta prieš aušrą vanduo, net saldu pasidaro,
ir atrodo – putoti žirgai migloje nusižvengs,
o ant medžių ne lapai – varpeliai iš gyno sidabro.

Blausiam žvilgesy nuodėminga, neaišku kažkas,
lyg staiga pravažiuotų gražuolė iš svetimo krašto,
tarsi sūnūs pamirštų namus, tarsi eglių šakas,
iškilmingai giedodamos, juodos moterys neštų.

Po žeme ir žeme –
geležinkelio bėgiai kryžmi.
Dangumi, vandenim –
sunkiai kaustytos plaukia eskadros.
Geležim kvepia miestai, žibuoklė pirma – geležim.
Šitoks laikas, ar ką.
Ir vis vien mane traukia sidabras.

Mėnesienos man reikia ir spindesio mūsų šalų,
sidabrinių minučių grakštaus patvarumo. Juk būna –
tarp subirusių durklų, tarp laiko suėstų šalų
tiktai rankeną randam ir sagę ant nesančio kūno.

Vladas Šimkus

Premjerai artėjant: ko nepamatys žiūrovai

ASTA MIKELEVIČIŪTĖ

Balandžio 9–11 dienomis Kauno muzikinis teatras pakvies žiūrovus į austrų kompozitoriaus Leo Falio (Leo Fallio) dviejų veiksnių operetės „Madam Pompadur“ premjerą. Originalų Rudolfo Schanzerio ir Ernsto Welicho operetės „Madam Pompadur“ libretą išvertė Gintaras Patackas. Spektaklį režisuoja ir choreografiją kuria Andželika Cholina, scenografiją – Marijus Javovskis. Kostiumų dailininkas – vienas žinomiausių šalies madų kūrėjų Juozas Statkevičius. Spektaklio dirigentas – Jonas Janulevičius. Tačiau spektaklis vargu ar įvyktų, jei jo pastatyme nedalyvautų butaforininkės, siuvėjos, grimuotojos, dekoratorės ir daugybė kitų pagalbininkų, kurie nematomi triūsia teatro užkulisiuose.

Vėduoklėms – ypatingas dėmesys

Pasak teatro butaforininkių Aidos Vagusevičiūtės ir Laimos Škutienės, baroko laikais ir taip prabangius moterų drabužius puošė daugybė detalių. Ypač prabangios buvo raižytos dramblio kaulo, azūrinės, nériniuotos, puoštos monogramomis vėduoklės, kurios buvo įprastas kilmingos moters atributas. Pašnekovės aiškino, jog tokio daikčiuko gamyba užtrukdavo mėnesį, o kartais ir ilgiau, tačiau jos daugybę prabangių niekniekių turinčios pagaminti kone per porą mėnesių.

„Kaip ir prieš kiekvieną naują pastatymą, gavome eskizus, kuriuose pažymėta, kiek ir kokių daiktų reikia, – sako butaforininkė Aida Vagusevičiūtė. – Papuošalų pavyzdžius Statkevičius atvežė iš Paryžiaus, o tris senovines originalias vėduokles – iš savo kolekcijos. Kad geriau įsivaizduotume, nes jų su nesikartojančiais raštais turime pagaminti kelias dešimtis. Gavome ir visą krūvą knygų apie baroko drabužių stilių, to meto madas, laikmetį ir dvasią.“ „Sėdime, studijuojame, mokomės, fantazuojame ir, naudodamos šiuolaikinę švietimo ant audinio techniką, ‘senovinius’ daiktus pagaminame žymiai greičiau“, – antrina kolegei Laima Škutienė. „Prabangos poveikį išgauname naudodamos dažus, ‘aukso’ dulkes, blizgius lakus“, – savo darbo paslaptis atskleidžia butaforininkės ir, kiek padvejojusios, prisipažįsta, jog dar nežino, kaip jų pagamintas vėduokles įvertins J. Statkevičius. „Jei netiks, turėsime kaip viduramžiais kiekvieną vėduoklę piešti atskirai.“

Paklaustos, kaip sekasi dirbti su žymiuoju kūrėju, abi patikino, jog nesusipratimams dar nebuvo laiko, nes J. Statkevičius labai taktiškas ir aiškiai įvardija, ko nori. „Kita vertus, žinodamos šio madų kūrėjo preciziškumą ir požiūrį į darbą, stengiamės iš karto visus nurodymus atlikti labai kruopščiai. Ir nesvarbu, kad scenoje nesimato, ko-

kiu atstumu susiūtos siūlės ar vėduoklėje ‘susodinti’ ‘brangakmeniai’. Visi kostiumai, spektaklio detalės, net mažiausi butaforiniai dalykėliai kuriami lygiai taip pat kruopščiai, kaip ir jo kolekcijos”, – sakė menininkės. Pasakodamos apie didesnes dekoracijas, butaforininkės aiškino, kaip senovinius įmantariai drožinėtus baldus gražins putoplastu, virvėmis ir, žinoma, dažais. Tokie deriniai, anot pašnekovių, iš tolo atrodo labai įspūdingai ir nekelia abejonių, jog scenoje – kuo tikriausi senoviniai baldai. Svarbiausia dekoracijoms ir aktorių aprangai suteikti tikrumo išpūdį.

Trys kibirai dažų

Vyriausioji dekoratorė Neringa Jakaitienė neslėpė, kad kuo premjera arčiau, tuo laikas greičiau tirpsta. „Tuomet prasideda linkmiausia priešpremierinė karštligė ir bene įdomiausias spektaklio kūrimo periodas”, – patikino pašnekovė ir pridūrė, kad svarbiausia iš pat pradžių „pagauti”, ko nori scenografas. Tuomet maketą perkelti į sceną gana paprasta. Tereikia pasiimti liniuotę, pieštuką ir labai tiksliai pasiskaičiuoti. Kol nebuvo įgudusi, N. Jakaitienė taip elgėsi ne vienerius metus, dabar daug ką apskaičiuojanti mintinai, iš „akies”. Tačiau svarbu apskaičiuoti ne tik daiktų dydį, bet ir dažų, audinių kiekį. Kad ir vidinei scenos uždangai, kurią dekoratoriai tepė mažiausiai trimis dažų sluoksniais ir su-naudojo tris kibirus dažų.

Sunkiausias – dydžio barjeras

Dailininkė Vilija Kneižytė, aiškindama savo ir butaforininkių darbo skirtumus, buvo lakoniška – „butaforininkės daro mažesnius, o mes – didesnio formato daiktus. Mano darbe svarbiausios piešinio proporcijos ir spalvinis scenos sprendimas. Esu grafikė, tad pradėjusi dirbti teatre turėjau ‘persilaužti’. Sunkiausia buvo įveikti dydžio barjerą, nes grafikoje paveikslas retai ‘perlipa’ metro ribą. O teatre dekoracijų dydžiai matuojami dešimtimis metrų”, – sako dailininkė, neslėpdama, kad šitam spektakliui, ko gero, sunkiausia nutapyti uždangos ornamentą. „Čia vien matematikos išmanymo nepakanka. Reikia ir puikių braižybos įgūdžių. Priešingu atveju klaidas taisyti labai sunku.“

Pirmą kartą teatro istorijoje

Grimo dailininkė Nėmėra Ligita Antanėlienė, norėdama kuo tiksliau atvaizduoti to laiko madas, perskaitė pluoštą literatūros, peržiūrėjo ne vieną iliustracijų albumą. „Jei neišmanysiu apie baroko stiliaus šukuosenų darymo technologijas, vargu ar pavyks kiekvienai aktorei pagaminti skirtingą peruką. O būtent to pageidauja Juozas Statkevičius”, – sako pašnekovė. Didelis perukas baroko epochoje buvo ne tik aprangos detalė, bet ir liudijo apie jį nešiojančio asmens aukštą padėtį visuomenėje. Juozas Statkevičius pasiūlė perukus gaminti iš moheros.

Nuotraukose – teatro butaforininkų ir dekoratorių pasiruošimas premjerai.

Prisiminusi pokalbį su madų kūrėju, N. Antanėlienė prisipažino, jog tai bus pirmas kartas teatro istorijoje, kai perukus gamins ne iš įprastų medžiagų. „Iš patirties galiu pasakyti, kad dedant sruogą prie sruogos, pagauna toks azartas, kad rankos nebespėja pasivyti minties”, – sako dailininkė, dabar peruką pagaminanti vos per kelias dešimtis minučių. Bet prieš šešerius metus pirmąjį peruką ji gamino net dvi savaites. Juk teatru specialistų niekas neruošia ir mokytis nebuvo iš ko, pačiai teko išradinėti seniai jau išrastą dviratį.

Pačių pasigaminti audiniai

Pasak siuvyklos vedėjos Alminos Liutkaitienės, norėdami kuo tiksliau atspindėti baroko epochos dvasią ir sutaupyti laiko, prieš siūdami drabužius, visuomet pasiskaito apie tą laikmetį, vyraujantį mados stilių, siluetų kirpimus, nes klaidoms neturi laiko. Juk aprenkti reikia ne tik pagrindinius ir ne pagrindinius veikėjus, kordebaletą, chorą. Kiekvienas personažas turi savo antrininką, kuriems taip pat visuomet pasiuvami drabužiai. Kostiumus siuvėjos pradeda siūti nuo atskirų detalių, kurias vėliau tik „surenka”. Jei neranda tinkamo audinio (taip, deja, atsitiko ir šį kartą), jį darosi pačios. „Susiuovome kelių spalvų medžiagų atraižas, iš kurių vėliau kirpsime suknius”, – pasakojo siuvyklos vedėja ir išskleidė juostuotą pačių pasisiūtą audinį. Vienai suknelei reikia apie dešimt metrų audinio ir kone tiek pat kaspinių, nérinių ir kitokių puošybos elementų. Sukneles spektakliui teatro siuvykloje siuva taip pat „moderniau” – jas išpučia vietoje papildomų sijonų naudodami karkasus iš plastiko ar banguoto šieno.

„Gera siūti gražius ir prabangius kostiumus, už kuriuos dėkoja ne tik aktoriai ir spektaklio statytojai”, – sako A. Liutkaitienė, neslėpdama, kad maloniausia jai, kai spektaklis lankomas ir patinka žiūrovui. „Tai pati didžiausia padėka už mūsų triūsą”, – pasakė atsisveikindama. □

„Pasaka yra šventa tiesa ir joje nėra nei krislo melo..”

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

(Tęsinys. Pradžia 2010 m. vasario 27 d. „Kultūroje”)

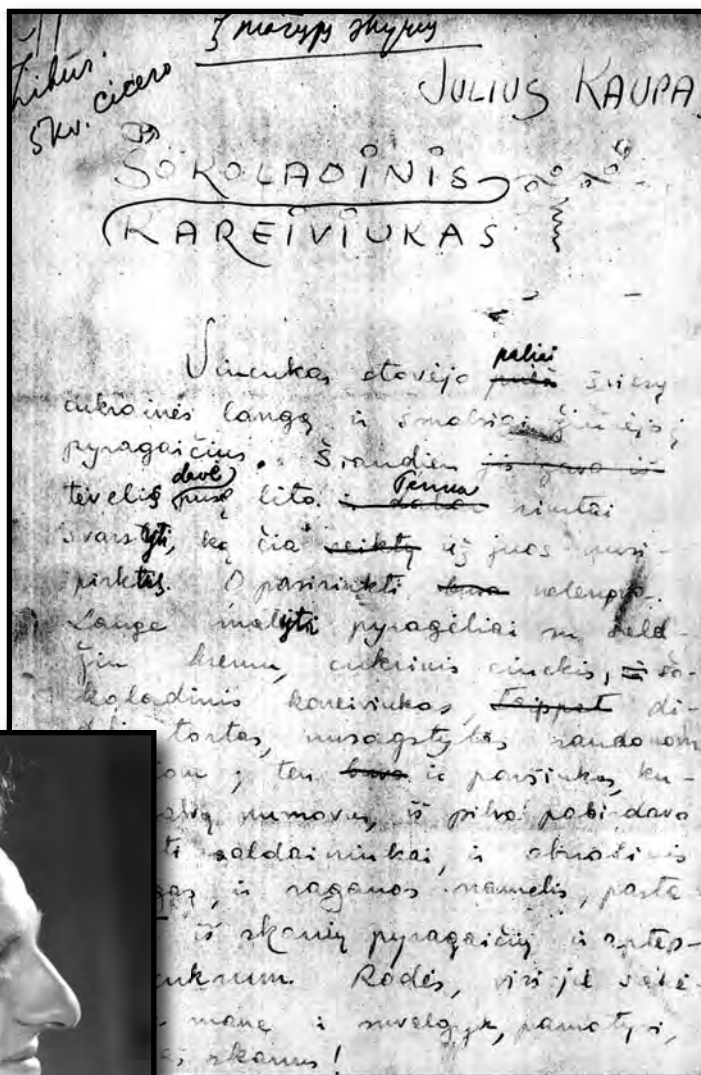
Itemptas darbas bei kasdieniai rūpesčiai pasiglemždavo daug laiko. Ilgainiui Juliui pavyko suderinti „ligų istorijų rašymą” ir savo kūrybą. Aktyviai bendradarbiavo *Literatūros lankuose*, *Aiduose*, *Drauge*, *Naujienose*, *Dirvoje*, *Lietuvių dienose* ir kituose leidiniuose, siūsdamas literatūros kritikos straipsnius, esė, noveles. Laiške H. Nagiui rašė: „Tingėdamas bedirbti šiandien, atsišaukiau kėdėj ir tvėriau rašyti Tau. Matai, literatūriniai interesai panašūs pradėjo atgyti manyje. Nusiunčiau ‘Aidams’ vieną novelę ir recenziją apie Lagerkvisto Barabą, tą didelį literatūrinio įkvėpimo skatintoją. Įpusėjau rašyti recenziją apie ‘Žemę’, kurią už keleto dienų turėsi.”

Literatūrinis straipsnius pasirašydavo slapyvardžiu Coppelijus (ši vardą pasiėmė iš pamėgto autoriaus E. T. A. Hoffmano fantastinės apysakos „Der Sandmann” („Smėlio žmogus”). Pasirašinėjo ir kitų pamėgtų herojų vardais – Tomas Sojeris, Don Kichotas, Tomas Nipernadis, Didysis Molnas. Vertindamas kūrinius, kėlė aukštus meninius reikalavimus: ieškojo išsvajoto gėrio ir grožio, troško paslaptingo ilgesio, be kurio neįsivaizdavo meno. Negalėjo suprasti žmonių, gyvenančių pilkoje kasdienybėje. Laiške žmonos tėvui P. Galaunei rašė apie muziejus, kiną, teatrą, apie savo dailės darbus. „Aš pats mėgstu dirbti su pastele, visas namas prikabinėtas Kauno, Vilniaus ar Vokietijos vaizdų a la Utrillo. Labai dažnai einam į kiną, ypač prancūziškus ir itališkus, kurie dažnai puikūs. <...> Čikagoje matėm Van Gogo parodą, Filadelfijoje – Toulouse-Lautrec, Baltimorėje – yra daug Matisse.”

Amerikoje J. Kaupas rašė noveles. Kūrinių ašimi tapo žmogaus idealisto, prislėgto absurdiškos monotoniškos, gyvenimas. Psichologiškai įžvalgiai autorius bandė spręsti gyvenimo problemas, gilinosi į žmogaus vidinį pasaulį. Netradiciškai sprendė moralės klausimus, suaugusiųjų pasaulius pateikdamas per romantiko idealisto ar seno žmogaus pasaulėjautą. Į viską žvelgė vaikiškai skaidriai žvilgsniu. J. Kaupas rašė: „Kiekviena žmogaus slypi karališka, vienkartinė ir nepakartojama dieviška prigimtis. Ją reikia atidengti.” Novelėse bandė atskleisti tą karališką prigimtį. J. Kaupui buvo sunku „įsisprauti” ir gyventi pagal priimtas normas, negalėjo paisyti „griežtų įstatymų”, biurokratinių varžtų: visa tai jį žeidė ir skaudino. Jam buvo gaila žmonių, kuriems „kepta žąsis... neabejotinai vertesnė, negu laimės ilgesys, verčias kurti, ieškoti ir kentėti...”

J. Kaupo svajonė – parengti ir išleisti novelių rinkinį „Saulėgražos mėnulio šviesoje” – neišsipildė. Klastinga liga padiktavo savo sąlygas. 1964 m. kovo 1 d., atvykęs į Čikagą aplankyti draugų, staugo mirė poeto A. Mackaus namuose.

„Julius buvo iš prigimties menininkas, klajotojas, svajotojas, kuriam operų, dramų, šokio spektakliai, parodos ir kinai buvo jo gyvenimo dalis. <...> Jo žvilgsnis į gyvenimą buvo skaidrus, vaishiai linksmas, beveik vaikiškai naivus,” – rašė jo artimas draugas H. Nagys.

Julius Kaupo rankraščio „Sokoladinis kareiviukas” fragmentas.

„Gražiausios tiesos dažnai pasakomos pasakomis”

J. Kaupas tuo šventai tikėjo, supindamas nuostabiausių gyvenimo tiesų spalvingą pasakų pyne knygoje „Daktaras Krištukas pragare”. Kai kurie skaitytojai ir kritikai šias pasakas klaidingai priskiria vaikų literatūros žanrui. Pats autorius rašė: „Daktaras Krištukas pragare” nėra jokia vaikiška literatūra. <...> Aš savo pasakas pirmą eilę skyriau suaugusiems žmonėms, savo draugams. Tai nėra vaikiška knyga, ir tik dėl to turbūt smalsūs vaikai ją skaito, kad joje pilna keisčiausių nuotykių, nors jauniems skaitytojams simbolinė knygos prasmė paaiškės tik suaugus.”

Prieš 72 metus išleistos pasakos ir nuotaikingos istorijos ypač aktualios ir reikšmingos nūdienai. Knyga užburia ir pakeri skaitytoją savo senomis, kaip gyvenimas, tiesomis; nuolatine gėrio ir blogio kova, metafizinių būties ir nebūties problemų sprendimais. „Pasaka yra šventa tiesa, ir joje nėra nei krislo melo”, – rašė J. Kaupas.

Ižangoje išryškinama esminė knygos tema – meilė, meilė gėriui, meilė grožiui. Didinga meilė, vardan kurios verta kovoti, aukotis ir mirti. Ekspresyvus veiksmas tapomas švelniomis impresionistinėmis spalvomis. Pasakose pulsuoja rašytojo paslaptinis ir subtiliai jautrus pasaulis. J. Kaupo knygoje įamžintas gimtasis Kaunas. Numylėtas miestas tapo jo pasakų veiksmo vieta, centre ašimi. Gimusiam ir užaugusiam jame J. Kaupui buvo puikiai pažįstamas kiekvienas kampelis, kiekvienas apleistas namas. Jis jautė miesto pulsą, perprato jo dvasią, gyveno jo ritmu. Beveik kiekvienoje pasakoje veiksmas plėtojamas Kauno vingiuotose gatvelėse, kalvelėse, mistika persmelktuose Senamiesčio namuose, baltoje Rotušėje, Katedroje, Iğulos ir Karmelitų bažnyčiose, paslaptinai ošiančiame Ažuolyne, Pelėdų kalne, Laisvės alėjoje, Žaliojoje vaistinėje.

Visas pasakas, anot J. Kaupo, surašė metraštininkas Sniego senis slaptose miesto Kronikose, kurios buvo saugomos Kauno širdyje – baltojoje gulbėje – Rotušėje. „Kiekvieną naktį jis pamažu lipdavo girgždančiais bokšto laiptais viršun, palikdamas kilime snieguotas savo pėdas, atsisėsdavo minkšton kėdėn ir, paėmęs žąsies plunksną, užrašydavo visus ypatingus bei minėtinius nuotykius, atsitikusius anąmet Kauno mieste,” – rašė autorius. Tas metraštininkas buvo nepaprastas Sniego senis. Jis turėjo karštą, jausmingą širdį ir, savo laimei ar nelimei, buvo aistringai įsimylėjęs alyvų krūmą. Ta meilė buvo tokia stipri ir galinga, kad Sniego senis paukojo gyvybę už vieną džiaugsmo akimirką: išvysti savo išrinktosios alyvos pirmus pumpurus. Nenusakomu meilės ilgesiu ir liūdesiu apgaubia „Pasaka apie neramų žveją Silvestrą” ir „Studentas iš Rudosios gatvės”, tragiškai baigiasi ir Arlekino meilė ir Burtininką be vardo”. Deja, kaip ir gyvenime, taip ir jo kūriniuose ne visuomet gėris triumfuoja. Tačiau J. Kaupo mintis, kad auka vardan gėrio, įskaitant ir gyvybės kainą, – ne pralaimėjimas, o tik dar vienas laiptelis į tobulumą, suteikia vilties. Pasak jo: „Pasaka yra viltis ir tikėjimas ateitimi”.

Kita pasakų rūšis, sukelianti ne vieną šypsnį ar smagų juoko pliūpsnį, yra pasakos apie juoduodegius velnius ir daktarą Krištuką – „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo”, „Daktaras Krištukas pragare”.

Šiose pasakose sužinome, kad per Gardino gatvę esančio namo požemius galime patekti į pragarą, o per Katedros bokštą laipteliais galima patekti prie rojaus vartų, pas Šv. Petrą. Nuotaijingai pasakoje aprašyti prakiurę katilai, tinginiai velniai, žaidžiantys kortomis ir geriantys smalą. J. Kaupas piešia drąsaus daktaro Krištuko paveikslą, kuris sutinka išgydyti Belzebubo suplotą dangčių uodegą ir tokiu būdu išgelbėti į pragarą per klaidą patekusį vaistininką. Kitoje pasakoje tas pats daktaras paslaptiniais milteliais sutramdo įsisiautėjusią raganą. J. Kaupas seka hofmanišku stiliumi, tačiau jo, kūrėjo, vidinė patirtis pasižymi vidiniu degimu, dvasine įtampa, ironišku žaismingumu. Kaip ir gyvenime, taip ir pasakose jis įtaigiai sprendžia gėrio ir blogio problemas, tiki gėriu žemėje ir bando tuo įtikinti savo skaitytojus. Romantiškai nusiteikęs, lengva ranka, saikingai ironizuodamas švelniai tapo poetinius vaizdus.

Rašymą skatino vidinė gelmė, laki fantazija, būties ir nebūties sąlyčio taškų paieška. J. Kaupas tekstuose įpnė metafizinio grožio apraiškas. Jo lengva ir subtili ironija nuspalvinta paprastumu. Savo pasakose jis sprendžia amžinąsias būties paslaptis. Gėris ir Blogis suremia savo ietis, vyksta nuožmi kova, bet liūdniausia tai, kad ne visada laimi Gėris...

Artimam draugui poetui Alfonsui Nykai-Niliūnui apie kūrėjus rašė, kad „tie žmonės, besinėšioją savy kitą pasaulį, – lyg pavydi motina, – yra visiškai skirtingi nuo tų iš paviršiaus panašių į juos žmonių. Ir kad mane vis didesnis įsitikinimas apima, kad jie yra tik klajūnai šioje žemėje. Jie norėjo turėti savyje ilgesį, o ne laimę; jie yra atėję iš ten – dėl to jie ir turi savy kitą pasaulį ir gyvena juo, – išaugdami iš šio pasaulio dėsnių...”

Tokių, kaip Julius Kaupas, – idealistų, nerimstančių svajotojų, su vaikiška nuostaba bežvelgiančių ir besizavinių pasauliu, šventai tikėjusių gėrio pradū, – gyvenime yra mažuma. J. Kaupas buvo susikūręs savo paslaptinį pasaulį ir gyveno jame.

„Kai žmogus imi ir įtiki, kad pasakos yra tikrovė, tai ir pats gyvenimas pasidaro kažkuo panašus į šviesnę pasaką...” □

Po Tėviškės dangum

PERPETUA DUMŠIENĖ

Pirmą kartą savo pasakojimo herojus abu sutikau Dzūkijoje skaisčią birželio dieną per šv. Antaną. Tai ypatingas laikas, kai visi pievų žolynai svaiginančiai išsižydėję, o širdyje gimsta skausminga nuojauta, kad netrukus prasidės šienapjūtė.

Abu menininkai mus pasitiko savo pirkios kieme, lyg kokie tautosakos personažai. Pirkia buvo senovinė, šimtametė. O rasti ją galėjai Perlojoj, Vytauto gatvėj ant paties Merkio šlaito. Kaip tuose Krėvės padavimuose ir legendose – *srauvus Merkys šniokščia, putoja, savo vandenis varo*.

Taip ir įsiminiau juos abu – lyg birželio saulės po Tėviškės dangum palaimintus.

Margarita ir Julius Vaicekaskai

Laikas mūsų herojus ir skaitytojams pristatyti. Visgi pradėsiu nuo Juliaus, nes jis pirmasis į Perloją atvyko, čia senovinę trobą nusipirko, čia pradėjo knygų leidybos darbą, čia surado ir savo nuotraukų vaizdus ir veikėjus. Julius – tai fotomenininkas Julius Vaicekaskas. Margarita, jo žmona – tai dailininkė Margarita Jasilionytė, kuri panoro tapti Vaicekaskiene ir nepabijojo iš Kauno, kur dirbo didelė leidykloje menine redaktore ir knygų iliustratore, atvykti pas vyrą į mažą Perlojos miestelį.

Tuo metu, kai juos sutikau, žydėjo ne tik gamta, Vaicekaskų šeima irgi žydėjo – neseniai buvo gimę du sūneliai – Mažvydas ir Ramūnas.

Nuo to laiko praėjo nemaža metų. Bet Merkys savo vagos nekeičia, vaikai auga, stebėdami savo tėvų kūrybinius darbus, jų didžiulę ištikimybę menui ir savo Tėvynei.

Kai Margaritą šiemet sutikau jos personalinėje parodoje, pagalvojau, kad atėjo laikas apie abiejų menininkų darbus ir gyvenimą papasakoti plačiau, taip pat pateikti ir jų meninės kūrybos pavyzdžių – kiek leidžia straipsnio apimtis.

Margarita ir Julius man daro didelį išpuolį kaip talentingi menininkai, bet nė kiek ne mažesni – ir kaip aktyvūs Lietuvos piliečiai.

Margarita

Margarita Jasilionytė-Vaicekaskienė žinoma kaip grafikė, dirbanti knygų meno srityje, pirmųjų lietuviškų pašto ženklų ir vokų kūrėja. Iliustracijas bei taikomąją grafiką kuria jau daugelį metų.

Šiuo metu dirba mažosios grafikos, knygų iliustravimo, ekslibriso ir akvarelės srityse.

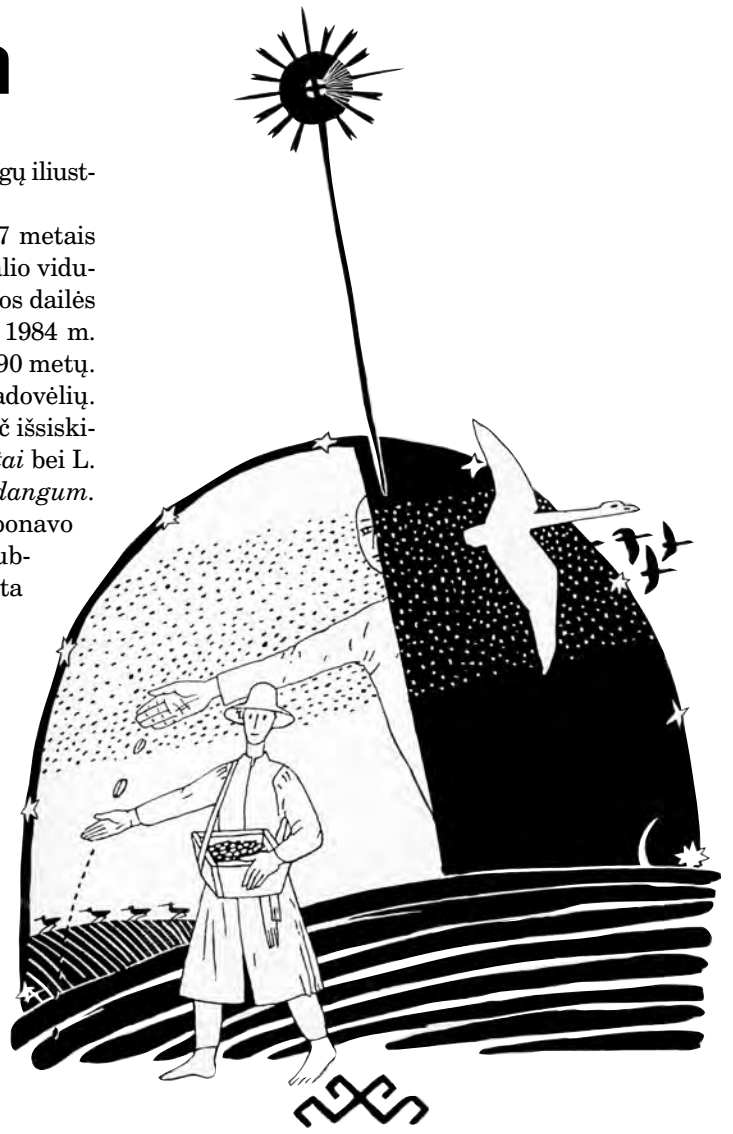
Truputis biografijos faktų: gimė 1957 metais Kaune, 1970 metais baigė Kauno J. Naujalio vidurinę meno mokyklą, 1983 metais – Lietuvos dailės institutą Vilniuje. Parodose dalyvauja nuo 1984 m. Lietuvos dailininkų sąjungos narė nuo 1990 metų.

Dailininkė apipavidalino keliolika vadovėlių. Iš iliustruotų ir apipavidalintų knygų ypač išsiskiria L. Šinkūnaitės *XVII a. Radvilų portretai* bei L. Klimkos ir autorių kolektyvo *Po tėviškės dangum*. Šios knygos iliustracijas Margarita eksponavo savo parodoje, keletą jų matome ir šioje publikacijoje. Apie šias iliustracijas Margarita yra taip rašiusi: *Parodos pavadinimą pasirinkau pagal Liberto Klimkos, Ričardo Kazlausko, Živilės Lazdauskaitės ir visus juos į kūrybinę draugiją subūrusios Onos Verseckienės knygą „Po tėviškės dangum“, Vilnius, 1997, kurią šie piešiniai iliustruoja. Leidinio autoriai atskleidžia baltų pasaulio, kuriame dar taip neseniai gyveno mūsų seneliai, DARNIĄ VISUMĄ: pasaulėjautą per papročius bei gamtą – gyvūniją, augmeniją... čia iš prigimties viskas tarpusavyje susiję ir nieko negalima atskirti. Iliustracijose tą vienybę ir siekiau išlaikyti; dirbant prakalbo ir simboliai – matyt išniro iš gelmių, protėvių dvasia maitintų... Iš tiesų patyriau – jie yra gyvi ir kalba žmogaus sielai, jei tik jiems tas vidines duris atveriam, į save įsileidžiam ir leidžiam atsiskleisti. Parodoje daugiausia pateikiamos tos iliustracijos, kurios susijusios su papročiais ir pasaulėjauta.*

Margaritos apipavidalinti leidiniai ne kartą eksponuoti knygų mugėse, mažoji grafika ir ekslibriai – keliose parodose Lietuvoje, be to – Lenkijoje, JAV, Anglijoje, Vokietijoje.

Darbas įvairiose kultūros įstaigose leido Margaritai plėsti akiratį, pasigilinti į kultūros istoriją. O dirbo Margarita ir Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejaus ekskursijų vadove, ir Vilniaus dailės akademijos Kauno dailės instituto dėstytoja, dėstė ten knygų dizainą, šriftą, kompoziciją. Bandė ir rupesnės duonos ragauti – darbavosi Vilniaus universiteto bibliotekoje restauratore, Vytauto Didžiojo universitete dizainere maketuotoja.

Visgi daugiausiai metų skyrė meninio redaktoriaus darbui. Visas aukščiausias kvalifikacijas įgijo dirbdama „Šviesos“ leidykloje. Dirbdama menine redaktore, ji įprato aukštus reikalavimus kelti ne tik kitiems dailininkams, bet ir sau, išbulino profesinius įgūdžius.

Margarita Jasilionytė. Rudens sėja.

Pašto ženklų kūrimas

Jau buvo užsiminta, kad Margarita yra pirmoji lietuviškų pašto ženklų kūrėja po Nepriklausomybės atgavimo. Žinome, kad niekas kitas taip plačiai nepaplinta pasaulyje, skleisdamas informaciją apie valstybę, kaip pašto ženklas ir vokas – pagrindiniai valstybės reklamos elementai.

Kadangi ši sritis ypač reikšminga, tai darbų vertinimui parinkau minčių iš profesionalų pasisakymų.

Margarita Jasilionytė 1990 m. laimėjusi konkursą Lietuvos Respublikos pašto ženklams sukurti, surado tikslus jų įvaizdžius ir modernią, bet kartu ir šiltą jų išraišką. Tie patys bruožai būdingi ir žymėtiems

M. Jasilionytės sukurtas pašto ženklas „Laisvės varpas“.

Nukelta į 8 psl.

M. Jasilionytė. Sodyba.

M. Jasilionytė. Žemyna.

Po Tėviškės dangum

Atkelta iš 7 psl.

vokams (Kovo 11-toji, Birželio 14-oji), *Sąjūdžio laikų plakatams, įvairių draugijų emblemoms, vėliavų projektams*. (menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė).

Balio Sriubo straipsnyje *Filatelija. Dėl mąstymo parametrų* (Lietuvos aidas, 1997 01 31 Nr. 21) rašoma, kad Margaritos Jasilionytės sukurtus pašto ženklus labai gerai vertina kaunietis architektas, dizaineris Gediminas Karpavičius. Jis išvardina pašto ženklo (kaip miniatiūros, smulkiosios grafikos) kriterijus: *informatyvumas; istoriografinis aspektas; tradicinių elementų (valstybės pavadinimo ar simbolio ir nominalo) įkomponavimas; bendra (proporcinė) kompozicija; grafinis (piešinio) ir spalvinis sprendimas; spaudos būdas ir kokybė* – ir tvirtina, kad jo nusakytus kriterijus atitinka Margaritos Jasilionytės sukurti pašto ženklai ir ženkliniai vokai. Mažiausiai kritikuotinais jis laiko pirmosios laidos pašto ženklus „Angelai“. *Jie jau visuotinai pripažinti, nors spausdinti be jokių poligrafinių įmantrybių. Profesionaliais darbais laikytini ir „Kryžių kalnas“ bei „Laisvės varpas“, taip pat pašto ženklai ir žymėtieji vokai „Kovo 11-toji“ (žalias angelas)*. Pabrėžia, kad šis kūrinys profesionalus ir atitinka laiko dvasią.

Visai neseniai viešojo kalboje Margaritos pašto ženklus puikiai įvertino ir Leonas Veržbilas – garsus pašto ženklų kolekcionierius, surengęs daugybę teminių pašto ženklų parodų, kartu su kolegomis leidžiantis filatelijos leidinį. Jis tvirtina, kad Margarita turi pašto ženklų kūrimui didelių gabumų.

Margarita – apie savo sielos brendimo istoriją

Nelengva man buvo pripašyti, kad Margarita

pradėtų pasakoti apie tai, kas lieka už dailininko kūrinio regimojo plano. Juk jauti, kad kažkieno ranka viską laimina, kaip toj puikioj iliustracijoje *Rudens sėja*. Bet kieno toji ranka? Kaip dailininkas turi gyventi, kad to laiminimo būtų vertas ir jį pajustų...

Čia toliau ir rasite užrašytus dailininkės pasakojimus apie dailininko vidinį gyvenimą, kuris ir jo kūrybos kryptis, ir vidines vertybes apsprendžia.

Kas ta Žiemgala?

Gimiau ir mokiausi Kaune, vėliau mokiausi Vilniuje, bet galima sakyti, kad užaugau Žiemelyje. Čia praleidau visas moksleiviškas ir kai kurias studentiškas vasaras, čia įsirėžė giliausi išpūdziai. Žiemgala yra mano tėvo tėviškė. Studentaudama ėmiau domėtis savo genealogija, ieškojau įrašų bažnytinėse knygose, savo protėvius atsekiau iki 18 a. Laikui bėgant šis kraštas man darėsi vis artimesnis. Kai po valstybinio dailės instituto baigimo pradėjau dirbti „Šviesos“ leidykloje, spaudai buvo ruošama Juozo Šliavo knyga „Žeimelio apylinkės“ (1984 m.), su džiaugsmu ir meile ėmiausi ją apipavidalinti. Dirbdama šį darbą susipažinau su knygos rengėju, „Žiemgalos“ draugijos nariu, kalbininku, dr. Kazimieru Garšva. Vėliau draugijos narys teisininkas Jonas Nekrašius pakvietė dalyvauti jubiliejiniame ekslibrių konkurse ir parodoje „Pakruojui – 400“; netrukus tos parodos katalogą padėjau paruošti spaudai – taip pamažu ir įsitraukiau į „Žiemgalos“ veiklą. Dalyvavau draugijos sukviestuose pleneruose (1990 ir 1992 m.) ir vėliau surengtose parodose, 1991 m. dalyvavau dr. Kazimiero Garšvos vadovaujamoje mokslinėje kalbos ekspedicijoje Linkuvos-Žeimelio apylinkėse, dr. Alvydo Butkaus surengtoje kalbinėje ekspedicijoje Žiemelyje, Kaune įsikūrus „Žiemgalos“ skyriui, buvau jo valdybos narė. Savo veikla daug prisidė-

jau, kad nebūtų nugriautas Žeimelio evangelikų-liuteronų bažnyčios ir klebonijos pastatų ansambelis; vienas iš šių darbų – mano ir Vaidučio Škiudo straipsnis „Saglabsim Žiemeles ansambli“ („Literatūra ir menas“, 1989.07.22). Taip pat paruošiau dokumentus minėto architektūros ansamblio paskelbimui valstybės saugomu paminklu, koku jau seniai buvo Žeimelio miestelio centras.

Prisidėjau prie Gothardo Frydricho Stenderio, vadinamo Senuoju Stenderiu, 275-ųjų gimimo metinių minėjimo Žiemelyje organizavimo (1989.09.10). Stenderis minėto ansamblio patalpose gyveno, dirbo ir kūrė 1753–1759 m. Tai žymus latvių švietimo ir kultūros veikėjas, Kristijono Donelaičio amžininkas ir kolega: liuteronų kunigas, rašytojas, filologas (pirmosios latvių kalbos gramatikos, kurią, kaip manoma, parašė būtent Žiemelyje, autorius, pirmosios Europoje enciklopedijos baudžiauninkams autorius, iš viso išleido apie 30 veikalų).

Rinkau medžiagą apie Rozalimo krašto dievdirbį Joną Danauską ir parašiau apie jį straipsnį (krašto kultūros laikraštis „Žiemgala“, 1992 ruduo – 1993 žiema, Nr. 8–9). Mėgstu kurti knygos ženklus – ekslibrius; apie dešimtį sukūriau jų ir žiemgaliečiams, taip pat ir draugijai, ir kai kurioms Pakruojo krašto mokykloms. Mano piešiniai eksponuoti draugijos Kauno skyriaus surengtose Žiemgalos dienose Kauno viešojoje bibliotekoje (1994 m.), respublikinėje aukštaičių dailininkų parodoje Panevėžyje (1995 m.). Sukūriau plakatus fotografijų parodoms „100 Lietuvos Žiemgalos istorijos ir kultūros paminklų“ (1998 m.) ir „Šiaurės Lietuvos tautinių mažumų kultūros paveldas“ (2004 m.) bei katalogų maketus šioms parodoms. Prisidėjau prie keleto leidinių išleidimo: iliustravau Pakruojo literatū poezijos rinktinę „Sugrįžimai“ (1995 m.), apipavidalinau Alvydo Butkaus knygą „Latviai“ (1995 m.), kai kurias „Žiemgalos“ leidyklos knygas, sukūriau metraščio „Gimtasai kraštas“ stilių. Nupiešiau atminimo lentų projektų Žiemgalos krašto žmonėms bei įvykiams paminėti ir kt.

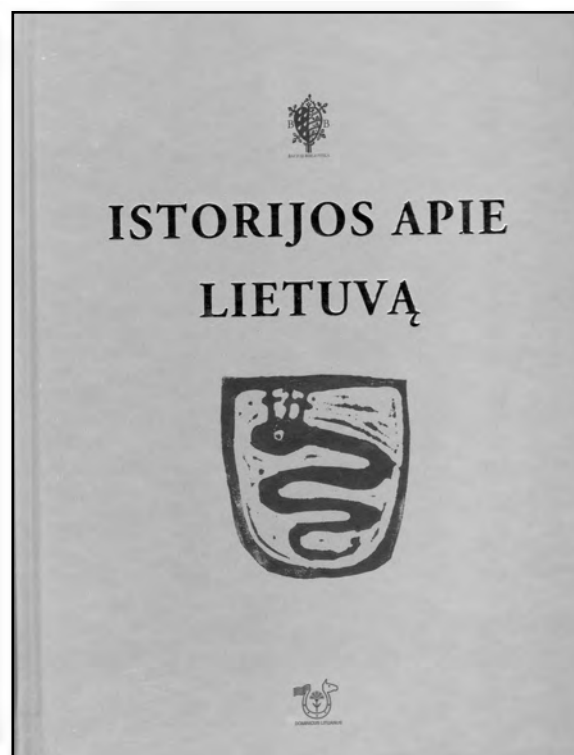
Tęsinys kitame numeryje

Pristatytos „Istorijos apie Lietuvą“

LAURYNAS M. PETRONIS

Vienas iš praėjusios Vilniaus knygų mugės renginių, sulaukusių gana nemažo lankytojų susidomėjimo, buvo knygos „Istorijos apie Lietuvą“ pristatymas. Įdomu ir tai, kad knygos autorių kolektyvas – gana margas ir savotiškas: Inga Baranauskienė, Romualdas Granauskas, Vytautas V. Landsbergis, Petras Dirgėla, Renata Šerelytė, Albinas Kurtinaitis, Rimvydas Stankevičius, Silvestras Rimgaudas Sinkus, Kazys Almenas, Selemonas Paltanavičius, Rimantas Vanagas, Grigorijus Kanovičius, Sigitas Lužys, Daiva Čepauskaitė, Daiva Vaiškūnienė ir Jonas Vaiškūnas, Jonas Mekas, Vytautas Landsbergis, Vytautas P. Bložė. Įžangėlę knygai parašė Darius Kuolys, o išleido ją „Dominicus Litanus“ leidykla.

Prisipažinsiu, kai kurių autorių pavardes išgirdau tik pirmąkart, betgi susipažinti su tais paslaptiniais asmenimis neteko, nes knygos pristatyme, už stalo priešais reiklias žiūrovų akis susėdo tik šie drąsiausieji: Vytautas Landsbergis ir Vytautas V. Landsbergis, Kazys Almenas, Selemonas Paltanavičius, Rimantas Vanagas, Daiva Čepauskaitė, Jonas Vaiškūnas ir Renata Šerelytė, kuri dar padėjo Vytautui V. Landsbergiui vesti renginį, klausdama poetės Daivos Čepauskaitės, kodėl jos pasakoje mergaitę Lietuvą paguodžia būtent varna, o ne gulbė ar koks kitas kilnesnis paukštis, o Ingos Baranauskienės – ar jai nekilo pagunda „sufalsifikuoti“ istorinio fakto (Kęstutis pagrobia Birutę). Kadangi Inga Baranauskienė atsakė laikui si istorinės tiesos, o Daiva – kad varnų balsai irgi

grazūs (kitai tariant, išskirtiniai), vedėjai neliko nieko kito, kaip klausti Kazio Almeno, kaipgi šioje istorijoje apie Lietuvą jaučiasi Kazys Almenas, kuris – tikrai ne naujokas istorinės prozos baruose. (Visi dar gerai prisimena Kazio Almeno inicijuotą ir ilgai leistą „Skomanto“ knygų seriją – istorines nuotykinės apysakas jaunimui, kurios ir šiandien mieliai tebeskaitomos). Kazys Almenas gražiai papasakojo, kaip jis kūrė savo istoriją „Apie pūckoriaus dukrą ir gražų slėnį netoli Vilniaus“.

Turėjo ką papasakoti ir anykštėnas rašytojas Rimantas Vanagas, kurio istorija „Baltrukas“ spausdinama šioje knygoje, ir gamtininkas, rašytojas Selemonas Paltanavičius, ir Jonas Vaiškūnas, ir pagaliau – Vytautas Landsbergis, kurio istorija „Sausio sniegenos“ primena mums labai nesenus laikus, Lietuvos kovą už savo laisvę. R. Granausko, Vytauto P. Bložės tekstai – kūriniai, jau virtę klasika, bet juk pravartu šią klasiką nuolat prisiminti, taigi išmintingas knygos sudarytojų sprendimas įtraukti į leidinį ir šiuos „senus“ tekstus. Ekspresyvus ir dinamiškas Jono Meko „Vilkas“, tragikomiškas G. Kanovičiaus „Debesis, vardu Lietuva“ (neseniai išėjo G. Kanovičiaus apsakymų knyga tokiu pavadinimu). Apie visas istorijas buvo gražiai atsiliepta, o jei kurios liko plačiau neatlieptos – tos bus įdėmiau perskaitytos.

Vakarą itin pagyvino saksofonisto Petro Vyšniausko muzikiniai interpai – sakytum, irgi savotiškos istorijos apie Lietuvą. O kai Petras, baigęs groti, garsiai treptelėjo koja, taip užbaigdamas vakarą ir visas istorijas, tatau buvo signalas žiūrovams burtis prie autorių ir prašyti autografų. Kadangi salės reikėjo kitam renginiui, autoriams teko eiti į vestibulį ir sėstis ant autografų sofutės, pasiruošus parkerius. Vytautas Landsbergis buvo stačiai apgultas autografų prašytojų.

Beje, knyga, be to, kad graži, dar turi ir dvi kompaktines plokšteles, kurioje autoriai neprofesionaliais balsais (išskyrus Daivą Čepauskaitę, kuri yra ne tik poetė, bet ir profesionali aktorė) skaito savo istorijas. Bet taip galbūt dar įdomiau. Pasak knygos sudarytojų, svarbu ne profesionalumas, o gyvas autoriaus santykis su kūriniu. Tikimės, kad toks santykis bus ir su skaitytoju. □